

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה 70%

סמל שאלון 22281

מועד חורף תשע"ח 2018

הפתרון נכתב ע"י

טל דינר, איילת כהן, נתי פלמר

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

המורים שפתרו את הבחינה מחכים לכם פה

www.ankori.co.il/ask

1. מקור – מירושלים ליבנה

א. התגובה של רבים מן העם על חורבן בית המקדש הייתה להפסיק לאכול בשר ולהפסיק לשתות יין. שהרי, על מנת להביע אבל, אין שמחה אלא בבשר ויין, ולכן ביקשו להפסיק ולהנות ממטעמים אלו בזמן שיש חורבן.

דרך ההתמודדות שמציע רבי יהושע איננה תואמת את רצון רבים מן העם. אומר להם רבי יהושע, אם כך, נפסיק לאכול פירות, לחם ונפסיק לשתות מים, ומה אז? (באירוניה). דרך ההתמודדות היא שונה, מבקש רבי יהושע שבכל דבר ודבר, ימשיכו לחיות את חייהם אך ישאירו זכר לחורבן, כמו שבחתונה, רגע של שמחה, אנו זוכרים את החורבן בשבירת כוס ובדוגמא שבקטע, כאשר צובעים בית, יש להשאיר חלק קטן שאיננו צבוע, לזכרון החורבן.

ב. שני תפקידים של בית הכנסת לאחר חורבן בית המקדש:

- שינוי צורת עבודת האלוהים: לא הקרבנות היו במרכז הפולחן כפי שהיה נהוג בבית המקדש, אלא קריאת התורה והתפילה.
- האפשרות לקחת חלק בפולחן הדתי: בית הכנסת אפשר מעתה לכל אדם להיכנס אליו ולקחת חלק במתרחש בו, בניגוד לבית המקדש, כאשר זה היה קיים, העם היהודי שהיה רחוק מבית המקדש היה מנותק מהפולחן הדתי

2. הורדוס

א. מלך החסות (הורדוס) היה נאמן לאדוני הרומאים, שמינו אותו והיו יכולים להחליף אותו כראות עיניהם. בנוסף, הוא היה קשור אל הרומאים ואהד את תרבותם. הורדוס היה נאמן לשליטי רומא. כשהתחלף שליט מיהר מיד להצהיר על נאמנות לשליט החדש. על-ידי התמיכה והעזרה לשליטים הרומאיים הגדיל הורדוס בכל פעם את שטחי ממלכתו. הורדוס סייע בהפצת ההלניזם בדרך של הקמת ערים הלניסטיות ובנייה של מבנים המייצגים את התרבות ההלניסטית בערים הלניסטיות (כגון: מקדשים, תאטראות, גמנסיונים ואפביונים, מרחצאות ושווקים).

בין סמכויותיו של הורדוס:

- תשלום מיסים לרומא.
- שמירה על הסדר והביטחון בתחום שלטונו.

ב. שתי פעולות של הורדוס שעוררו התנגדות של היהודים להורדוס:

- הורדוס אהד את הרומאים ורצה שיהודה תהיה חלק מהתרבות הרומאית, דבר שהתבטא בבניית מקדשים, תאטראות, גמנסיונים ואפביונים, מרחצאות ושווקים, כיאה לתרבות זו, שלא הייתה מקובלת על היהודים.
- מלוכתו של הורדוס ניתנה לו ע"י הרומאים שעזרו לו להיות מלך, במקום המלך היהודי ממשפחת החשמונאים. בנוסף, העובדה כי מוצאו אדומי, עוררה את התנגדותם למלך ממוצא זה.

שתי פעולות של הורדוס שנועדו לחזק את תמיכת היהודים בשלטונו:

- הורדוס שיפץ את בית המקדש, מקום הפולחן הדתי החשוב ביותר של העם היהודי, דבר שהביא לתמיכה בו מצד היהודים.
- הורדוס עסק בבניית מבנים רבים בכל הארץ, דבר שסיפק עבודה ליהודים תושבי הארץ.

3. "המרד הגדול"

א. גורמים לפרוץ המרד הגדול:

- תסיסה משיחית: תחושת התסכול והייאוש בתקופה זו גרמו להתפתחות התופעה של הופעת נביאי שקר ומשיחים, שהבטיחו גאולה. רבים הלכו אחרי אנשים שהתיימרו להיות מושיעים או נביאים והבטיחו שהגאולה קרובה. התגברות התסיסה המשיחית מעידה על רצון לגאולה ועל נכונות למרוד למרות כוחה העדיף של רומא.
- מצוקה כלכלית: הנציבים ניצלו את שליטתם לשיפור מעמדם הכלכלי. הם נהגו בשחיתות, אכזריות, עשקו ונטלו שוחד. הנציבים הטילו מיסים כבדים שהיוו נטל כלכלי כבד. כמו כן, העובדה כי גדלו הפערים הכלכליים בין המעטים העשירים לרוב העני בארץ, תרמו לתסכול ולרצון למרוד.
- מתח בין יהודים ונוכרים בארץ ישראל: בתקופת הכיבוש הרומי התחזק מעמדם של הנוכרים בארץ-ישראל. הרומאים ראו באוכלוסייה הנוכרית יסוד נאמן לשלטונם. על רקע זה נוצרו חיכוכים בלתי פוסקים בין יהודים לנוכרים והתרחשו התנגשויות אלימות בערים הנוכריות (אירועי קיסריה). הנציבים

הרומאים גילו יחס עוין כלפי היהודים בארץ-ישראל ואהדה כלפי האוכלוסייה הנוכרית שבה. היחס העוין התבטא באי-עשיית צדק ובטיפול נוקשה של חיל המצב הרומי ביהודים במיוחד על רקע היותו מורכב מנוכרים. במקרה של סכסוכים בין יהודים לנוכרים תמכו הנציבים בדרך-כלל בנוכרים, שהיו קרובים אליהם בלשונם, תרבותם ואורח חייהם.

ב. טיעוני המתנגדים למרד הגדול:

- עמדת הנציבים איננה עמדת רומא ולכן אין למרוד בשל התנהלות הנציב הנוכחי בארץ, שכן ניתן לפנות לרומא ולהחליפו.
- לרומא צבא גדול, מאומן, העדיפות של צבא זה גדולה למכביר לעומת היהודים ולכן ברור כי נפסיד במרד.
- החורבן שעלול לגרום המרד, עלול להיות גדול למדיי, כזה שלא נדע להתאושש ממנו, הם עלולים להחריב את ירושלים ואת בית המקדש, ועל כן חשוב להימנע מחורבן שכזה.
- טיעון זה, בדבר החורבן שעלול להתרחש עקב המרד, אכן התממש, שכן בסופו של דבר בית המקדש השני נחרב ומשמעותו החברתית, הכלכלית והפוליטית נעלמה.

4. מקור – היחסים בין היהודים ובין המוסלמים

א. היחסים בין יהודים למוסלמים היו טובים, בפרט בשל האינטרס הכלכלי שבין הצדדים. ניתן לראות בקטע יחסי אמון, הדדיות כאלו שבהם יכולים אלו המהווים רוב, המוסלמים, לקיים אורח חיים הדדי וכלכלי עם המיעוט, היהודי. יחסים אלו באים לידי ביטוי במספר אופנים בקטע:

- "אם תרצה לשלוח איתם סחורה משלך לידידיך, שלח", כלומר הסוחר היהודי ממליץ לעמיתו היהודי לעשות שימוש בשני סוחרים מוסלמים לטובת העברת סחורות ממקום למקום. הדבר מעיד על אמון בין הצדדים.
- "תפרוס את חסותך עליהם ותדאג להם ותמכור את סחורתם", כלומר הסוחר היהודי בעצם מבקש מעמיתו שיסייע לסוחרים המוסלמים, עד כדי בקשה לחסות מטעמם.
- "גם אם תיאלץ לעזוב את עסקיך ליום יומיים", כלומר הסוחר היהודי מבקש מעמיתו לסייע, גם אם ייאלץ לעזוב את עסקיו, וכך בעצם ניתן לראות עד כמה

ישנה הקרבה בין היהודי למוסלמי, עד כדי אובדן פרנסה לטובת הסוחר המוסלמי, וזאת מתוך יחסים כלכליים הדדיים.

ב. דוגמאות להשפעה של התרבות המוסלמית על התרבות היהודית בבגדד בימי הביניים:

- היהודים כתבו וקראו בשפה הערבית, חיברו חיבורים בשפה זו והושפעו מאוצרות הספרות, התרבות והמדע בלשון הערבית.
- יהודים עסקו בתחומי דעת שונים בהשפעת המדענים המוסלמים, למשל בפילוסופיה, רפואה ואסטרונומיה. כך למשל, יהודים הושפעו מפירושי של הפילוסוף המוסלמי אל פאראבי.

5. העיר בעולם המוסלמי

א. גורמים לבחירת בגדד כבירת הח'ליפות המוסלמית:

- גורם פוליטי: מיקום העיר נקבע בין אזורי שליטת פרס לשליטת ח'ליפות בית אומייה, כלומר – בין אזורי המוסלמים החדשים (שהיו בסיס כוחה של בית עבאס, שלא היו ערבים, למוסלמים הוותיקים. המעבר לבגדד אפשר לשליטי בית עבאס לשלוט היטב על כל האימפריה, ולהתנתק מהבירה הקודמת, דמשק, כמו גם להעביר כוחות צבא במהירות במקרה של מרידה.
- גורם כלכלי-חברתי: בגדד נמצאת באזור פורה המצוי על גדות נהר החידקל, ועל תעלה שחיברה בין שני הנהרות הגדולים (הפרת והחידקל). תעלות המים שנבנו אפשרו קיום חקלאות מפותחת שסיפקה את צורכי העיר והחיילים שמוקמו בה. היה בה אקלים נוח אשר אפשר גידול חקלאי נוח ובאזור עברו דרכי מסחר ימיות ויבשתיות ראשיות, דבר שסייע להתפתחות של העיר מבחינה כלכלית. בנוסף, העיר שימשה מקום מפגש תרבותי ופוליטי כאשר סוחרים שהגיעו ממקומות שונים הביאו עימם רעיונות ועושר רוחני אל בני המקום.

ב. חלוקת העיר לרבעים משקפת את הרכב האוכלוסייה והמעמדות בעיר באופן בולט. בכל רובע של העיר בגדד בתקופת ימי הביניים, התגוררו בני מוצא אתני מסוים (ערבים, פרסים, תורכים ועוד) או בעלי מלאכה מסוג מסוים. כך למשל, חיילים התגוררו מחוץ לחומות העיר, סוחרים באזור הדרומי ולכל רובע היה אחראי ממונה ולכל רובע היו שווקים השייכים לו. השכונות חולקו לפי האזורים בעיר, היו שכונות של עשירים ושכונות של עניים. העשירים בבגדאד התגוררו בארמונות ובאחוזות בנות

שתי קומות, היו בהן מרחצאות וגנים. בני המעמד הבינוני התגוררו בבתי בני קומה אחת. העניים התגוררו בבקתות ובצריפים.

שאלה 6 - הקהילה היהודית בבגדד

א. המבנה של ההנהגה היהודית בבגדד בימי הביניים שילב למעשה בין שני העקרונות, מחד, בראש הקהילה היהודית עמד ראש הגולה. המוסלמים הכירו בסמכותו כמנהיג הקהילה. הם העניקו לו סמכויות שיפוט נרחבות, את הזכות לגבות מיסים, לייצג את הקהילה בפני השלטונות, וגם סממני מלכות: הוא היה לבוש כאחד משרי המלך, רכב במרכבה מפוארת, הלך בליווי שומרי ראש והתקבל בכבוד על ידי השליט המוסלמי. הם נחשבו על פי ייחוסם המשפחתי לצאצאי דוד המלך, ולכן התקבלו בכבוד רב גם על ידי הקהילה היהודית. ראש הגולה היה הסמכות המדינית העליונה הייתה נתונה בידי ראשי הישיבות (גאונים). הישיבות בבבל היו המוסדות המרכזיים בחיי היהודים. בישיבות נהגו ללמד תורה, לפסוק בסוגיות הלכה ולפרש את המקורות המקודשים. הישיבות של בבל היו שילוב של בית ספר גבוה, אקדמיה של חכמים ובית דין עליון. היו שתי ישיבות מרכזיות וחשובות בבבל, אליהן היו באים תלמידים יהודים מכל רחבי האימפריה המוסלמית: סורא ופומבדיתא. בראש הישיבה עמד הגאון. הגאון היה נבחר על ידי ראש הגולה והרבנים של הישיבה (החכמים). לרוב נבחרו הגאונים מקרב שש משפחות מיוחסות, אך לעיתים נדירות בהעדר מועמד מתאים מבין המשפחות המיוחסות, נבחר הגאון ממשפחות חשובות פחות, או אפילו מחוץ לישיבה (כך קרה כאשר מונה הרב סעדיה למשרת גאון בישיבת סורא). הגאון היה אדם בקיא בדת ובהלכה, וקיבל כבוד רב בקהילה היהודית. הגאון היה פוסק בעניינים שהופנו אליו על ידי הישיבות בקהילות היהודיות במחוזות השונים. באשר לרב סעדיה גאון, הרי שמינויו לא היה על פי עקרון ההורשה, אלא על פי עקרון הגדולה בתורה. הוא נחשב ל"חכם" עוד מגיל צעיר וריכז סביבו קבוצת תלמידים. הוא ביקר במרכזי קהילות יהודיות ברחבי האימפריה עד שהשתקע בבגדד, וכיהן כ"ראש כלה" בישיבת פומבדיתא. בשנת 928 נבחר לגאון של ישיבת סורא, שהייתה נתונה לקשיים, למרות שלא היה מבני המשפחות המסורתיות שמהן נבחרו הגאונים. זאת בשל גדלותו הגדולה בתורה.

ב. הרב סעדיה גאון היה שותף למספר ויכוחים משמעותיים שהיו בתקופתו. בשנת 922 הוא התייצב לצד הנהגת המרכז בבבל בויכוח עם ראש ישיבת ירושלים בשאלת דרך קביעת לוח השנה העברי. ראש הישיבה הירושלמית טען כי לישיבות בארץ ישראל צריכה להיות הזכות הבלעדית בקביעת החודשים והמועדים בלוח העברי. הרס"ג חלק על דעתו ואף שלח לו איגרת בה טען כי נעשתה טעות בחישוב החגים בלוח מכיוון שבאותה שנה הייתה שנה מעוברת, ולכן חג הפסח לא מתקיים בתאריך שנקבע בלוח אלא כמה ימים אחר כך. בין שני המרכזים התלהט ויכוח עז כשכל צד שולח איגרות לקהילות ישראל המסבירות את צדקתו. בסופו של דבר קיבלו רוב הקהילות את דעתו של הרס"ג. בעקבות אותו פולמוס כתב הרס"ג שני ספרים חשובים: ספר הזיכרון וספר המועדים, ונחשב מאז לסמכות מרכזית בעולם היהודי בקביעת לוח השנה והמועדים.

שאלה 7 - מקור – היהודים בעיר פראג

א. **עבדי האוצר**- מונח זה מבטא את מעמד המשפטי של היהודים. היהודים נחשבו לרכוש המלך ללא קשר לזכויות שניתנו להם. המלך יכול היה לשלול ולהעניק ליהודים זכויות כרצונו. כך למשל הוא יכול היה: לקבוע עבורם אזור מגורים, לגרשם, למסור אותם כמתנה לשליט אחר, להגביל את עיסוקם הכלכלי ואת חופש התנועה שלהם, להחרים את רכושם, למכור אותם לעבדים. בכל עיר היו היהודים כפופים לאדון העיר וזכו להגנתו, ומעמדם נוסח בצווים מיוחדים-כתב זכויות שהעניק להם. המונח ניתן על מנת למשוך יהודים (שהינם בעלי מקצועות, קשרים, סוחרים ובעלי כסף) אל העיר כדי לפתחה ובכך להבטיח כי לא ייפגעו ע"י אנשי העיר, שכן הם רכוש המלך. אם היה קורה הדבר היו נענשים. בתחילה המונח היה חיובי אך עם השנים הפך לשלילי.

היהודים חיו באזורים נפרדים בעיר, שהיו רחוקים מהמרכזים התרבותיים, הכלכליים והדתיים. קיומם הנפרד של היהודים נבע מהרצון של השליט להעניק להם הגנה מפני התושבים הנוצריים שהתנכלו להם מסיבות דתיות (האשמת היהודים במותו של ישו) וכלכליות (שכן הם יכלו להתפרנס בקרבם ואף קיבלו פריבילגיות ללא מאבק). גם הכנסייה הנחתה להפריד את היהודים מהתושבים הנוצריים וזאת על מנת להשפילם ולהעמיד את היהודים על טעותם בכך שדחו את ישו ואת הנצרות.

החסרונות של מעמד זה כפי שהינם באים לידי ביטוי בקטע:

- "הם רוצים לעזור לנסיך על ידי מתן מטבעות כסף, כמס כללי, ותשלומים אחרים, פי שניים מהנוצרים", כלומר היהודים צריכים לשלם הרבה יותר כסף תמורת הזכות לשבת בעיר.

- "יגרשו אותם השליטים לא רק מהעיר הזאת...", כלומר יש לנסיך ולבישוף אפשרות לסלק את היהודים מהעיר, וזאת על אף תשלום מס לצורך התיישבותם בה.

- "ויחרימו את רכושם", כלומר יכולים הנסיך והבישוף להחליט על החרמת רכוש היהודים, דבר הפוגע קשות בכלכלתם.

ב. יחסם של תושבי פראג הנוצרים אל היהודים שחיו בה, היה שלילי, פוגע ורע.

בשנת 1541 החלו מהומות בעיר, תושבי העיר הנוצרים החלו לפגוע ביהודים, הם האשימו אותם ב:

- עיסוק לא חוקי במטבעות

- ריגול לטובת טורקיה

- שרפת בית הארכיון, ששם נשמרו כתבי זכויות של קבוצות שונות בעיר.

בשל רצונו של המלך פרדיננד ה-1 להחזיר את השקט והסדר אל העיר, החליט המלך לגרש את כל יהודי פראג. אירוע זה מעיד על יחסם הרע של תושבי פראג אל היהודים, ובעקבותיו גירושם.

כמו כן, בשנת 1400 הוציא להורג המלך וצ'לב ה-4, כ-80 איש מהקהילה היהודית באשמה שקיללו את ישו, וזאת שוב בשל האשמת היהודים בכך ע"י תושבי פראג.

שאלה 8 - המבנה החברתי בעיר הנוצרית

א. עקרון "אווירה משחררת של העיר", הינו עקרון אשר בא לידי ביטוי בימי הביניים. כאשר החלו להתפתח הערים החדשות, לצד ערים שהתפתחו עוד יותר, המעבר אל העיר אפשר לאזרח להרגיש אווירה של "שחרור". כלומר, האזרח במעברו אל העיר, הרגיש באווירה חדשה, בה יש אפשרות להתבטא במועצת העיר, לזכות בזכויות שונות כגון בתחום המיסים והשיפוט.

עקרו זה סייע רבות בניידות החברתית בימי הביניים. העיר הייתה מקום של מסחר, מקום שבו יכול אדם להתאמץ בעבודתו, להפוך לסוחר ובכך לשפר את מעמדו. השליטים השונים רצו בקרבם את הסוחרים, אשר סיפקו לו גם מוצרים שונים אך גם הכנסה כספית בשל עסקאות של מסחר בעיר. בנוסף, העובדה כי "עבד", שברח מבעליו, והגיע אל

העיר כעבור שנה ויום מיום בריחתו, הפך לאזרח חופשי, גם כן מסייעת לאווירה המשחרת הקיימת בעיר.

ב. מעמד האישה בימי הביניים היו נחות לעומת הגבר. במסגרת מעמד זה, חלו על האישה הגבלות שונות, בתחומים הבאים:

- חברתי: גבר היה יכול להכות את אשתו, כלומר לנהוג בה באלימות היה מותר. בנוסף, גם הזנות הייתה מותרת תחת הגבלות מסוימות. הזנות הוכרה על פי חוק בעיר הנוצרית בימי הביניים כפתרון ביניים לבעיית הניאוף. ועדיין, כאשר הדבר מתרחש, ההתייחסות אל האישה הינו כאל חפץ ומכאן מעמדה בחברה נחות.
- כלכלי: על פי חוקי הירושה האישה לא נחשבה ליורשת טבעית בדרגה ראשונה, אלא בדרגה שנייה אחרי הבנים.
- משפטי: לנשים לא הייתה השפעה על החיים הציבוריים והן לא יכלו להשתתף בשלטון העירוני. הן לא יכלו לבחור או להיבחר, דבר המעיד על מעמד משפטי נחות לעומת הגבר.

9. הקהילה היהודית בעיר הנוצרית

- א. להלן שתי תקנות שתיקנו מנהיגי הקהילה היהודית באירופה הנוצרית:
 - חרם היישוב- תקנה כלכלית באופייה, שמטרתה למנוע כניסה של אדם חדש לקהילה וזאת כדי למנוע תחרות כלכלית. התקנה אוסרת על אדם להתיישב במקום כלשהו מבלי להשיג את הסכמת בני המקום. התקנה מבטאת את רצונם של בני המקום לשמור על צביונו במיוחד ולמנוע ממהגרים חדשים להתיישב במקום. נימוק נוסף הוא הרצון למנוע מאנשים, שלא השקיעו מכוחם ולעיתים מכספם בפיתוח המקום, ליהנות ממנו ללא רשות. חשיבותה של תקנה זו היא בדאגה לרווחתם ולפרנסתם של תושבי הקהילה, כך שתימנע הפגיעה בהם.
 - המערופיה: מתן מונופול לאחד (או אחדים) מבני הקהילה לסחור בתחום מסחר מוגדר או עם לקוחות נוכריים מסוימים. תקנה זו נועדה למנוע תחרות כלכלית ומתח חברתי בין יהודים ליהודים אחרים בקהילה היהודית. מערופיה, פירוש, הלקוח הקבוע של יהודי אחר, והתקנה קובעת שעם לקוח כזה אסור לפתח קשרי מסחר. המערופיה הייתה סוג של קניין ולעיתים עברה בירושה או נמכרה לאחר.

- ב. אמצעי אכיפה: כדי לאכוף את התקנות וניהול חיי הקהילה, ניתן היה לפעול כלפי אלו שלא פעלו כנדרש, באמצעות הפעלת אמצעים, מהקל לכבד. ראשי הקהילה יכלו להטיל:
- קנסות- על מי שלא שילם מיסים, שיקר, רימה.
 - מאסר- היה בית מאסר.
 - עונש גופני- מלקות- יש בהכאה גם אלמנט של כאב, בושה והשפלה.
 - חרם- לא דיברו עימו ועם ילדיו, לא אפשרו להם להיכנס לבתי ספר, יש בחרם מעין משמעות מנטאלית שגם בשמיים כועסים עליו.
 - כריתת איברים ועונש מוות- כל אלו ננקטו, תלוי בחומרת המעשה או אם הסנקציה הקודמת לא הביאה לידי אכיפת החלטותיהם. השימוש בעונש זה היה חריג, אך התקיים בספרד.

שאלה 10 – התנועות הלאומיות והמעצמות

- א. בקטע מופיעים מספר טיעונים שהעלה הרצל בכדי לשכנע את בריטניה לתמוך בצ'רטר להתיישבות יהודית:
- ישנו זרם הולך וגובר של מהגרים יהודים לאנגליה, בעיקר לשכונות העוני במזרח לונדון והדבר עלול להביא את אנגליה לכך שלא תוכל לעמוד בכמויות אלו – "המניע של ממשלת בריטניה לעסוק (בשאלת היהודים) נובע מן ההגירה לאיסט-אנד של לונדון...יש לקוות שלא יגיע לממדים שיביאו את אנגליה למצב שתצטרך לשבור את העיקרון המהולל של מתן מקלט חופשי"
 - אם אנגליה תיתן צ'רטר להתיישבות יהודית, הדבר יביא לכך שיהודים בעולם כולו יאהדו את אנגליה. בשל העובדה שהיהודים נמצאים בעמדות מפתח במדינות רבות, הם יעוררו דעת קהל חיובית כלפי אנגליה – "יש לפחות עשרה מיליון יהודים בעולם כולו...כהרף עין אנגליה זוכה בעשרה מיליון נתינים... ויש בקרבם גם מלומדים, אומנים, כותבים בעיתונים ועוד. כל אלה יתייצבו כהרף עין לשירותה של האומה הנדיבה".

- רווח כלכלי – היהודים הנמצאים בעולם כולו יעדיפו לקנות מוצרים תוצרת אנגליה מאשר תוצרת של מדינות אחרות, ובכך יגדלו הרווחים של אנגליה – "יהודי יעדיף לרכוש ולהפיץ את מוצריה של מדינה שהיטיבה עם העם היהודי על פני תוצרתה של מדינה שהרעה עם יהודיה".

תגובת בריטניה לפנייה של הרצל – בתחילה, הרצל מבקש מבריטניה אישור להתיישב בקפריסין, אך בקשתו נדחתה. לאחר מכן, בריטניה מציעה להרצל להתיישב בחצי האי סיני, חלק ממצרים שבשליטת בריטניה (תכנית ששמה "תכנית סיני"/ "תכנית אלערישי". הרצל יוצא עם משלחת לבדוק שטח זה אך האזור נפסל כמקום להתיישבות יהודית בשל מחסור המים במקום.

לאחר כל זאת, שר המושבות הבריטי, צ'מברלין, מציע להרצל להתיישב בשטח שנקרא אוגנדה. לטענתו, אפשר לגדל שם סוכר ומשי, אך הרצל משיב בשלילה. בעקבות פוגרום קישינב, והחשש שהסכנה ליהודים היא מיידית, מחליט הרצל להעלות את ההצעה בקונגרס הציוני השישי, ולאחר ויכוח סוער הקונגרס מחליט לשלוח משלחת לאוגנדה. גם תכנית זו נכשלה, עקב פטירתו של הרצל בשנת 1904, חוות דעתה השלילית של המשלחת וכן העובדה שבריטניה חזרה בה מהצעת אוגנדה.

לסיכומו של דבר, תגובת הבריטים הייתה שלילית לגבי ארץ ישראל, וחיובית (לפחות ברמה ההצהרתית) לגבי התיישבות במקומות אחרים השייכים למעצמה הבריטית. בסיכומו של עניין, בריטניה נענתה לבקשתו של הרצל, אומנם את הבקשה להתיישב בשטח תחת חסותם בקפריסין בריטניה דחתה, אך היא נענתה לבקשתו כאשר הציעה את תכנית סיני ומאוחר יותר את תכנית אוגנדה.

ב. במאבק הלאומי באיטליה, הייתה צרפת בחלק מהשלבנים גורם מעכב ובחלק מהשלבנים גורם מסייע.

סיוע - בתמורה לשטחי ניס וסבויה סייעה צרפת להביס את אוסטריה ולסלק אותה מצפון איטליה ב1859.

עיכוב – בשנת 1861, לאחר כיבוש דרום איטליה על ידי התנועה הלאומית האיטלקית, צרפת התנגדה לסיפוח מדינת האפיפיור, הזהירה את המנהיגים האיטלקיים לבל יכבשו אותה, ומנעה את איחוד איטליה כבר בעת הזו.

א. בימי העלייה הראשונה, מעמד השפה העברית היה נחות, איננו מבוסס ובתני הספר והגנים לימדו בשפות שונות. בזכות פועלו של אליעזר בן יהודה ובזכות אירוע שנקרא "ריב הלשונותי"/"מלחמת השפות" התבססה העברית כשפה רשמית בארץ בימי העלייה השנייה. אליעזר בן יהודה, שהיה מורה בעת הזו, נדהם עם הגיעו לארץ מכך שבארץ מדברים בשפות כה רבות כגון: רוסית, יידיש, רומנית, גרמנית, צרפתית ועוד. על פי תפיסתו, עם שרוצה שיכירו בו כעם, חייב שתהיה לו שפה אחת טבעית ומשותפת שתלכד, תגבש, תאחד ותייחד אותו מיתר העמים. פעולותיו מעידות על מימוש רעיון "כיבוש השפה". עם זאת, לא כל תושבי הארץ תמכו בבן יהודה. חלק טענו שלימוד שפה נוספת הוא דבר קשה ומבלבל ועל כן התעקשו לדבוק בשפה השגורה בלשונם וחלק, בעיקר הדתיים, טענו שהעברית היא שפת קודש ואסור לדבר בה ביומיום. לאור כך, היה צורך להיאבק על הנחלת השפה העברית.

בקטע מופיעים מספר קשיים שהיו במאבק להנחלת השפה העברית בארץ ישראל. פירוט על כמה מתוך הקשיים האלו:

- המעמד הנמוך של השפה העברית והבושה להשתמש בה – היו רבים בקרב היישוב היהודי בארץ שהתביישו לדבר בשפה העברית, שכן זו לא הייתה רווחת ונפוצה, והדבר היה חריג בנוף הארצישראלי. ביטוי לקושי זה בטקסט: "כל החברים מחויבים לדבר עברית בחברה, בבית ואפילו בשווקים – ולא יתבוששו" – כלומר במסגרת התקנה, נאמר לחברים במפורש שיתגברו על הבושה ולא יימנעו בגללה מלדבר עברית.

- תנועות נגדיות שביקשו להנחיל שפות אחרות מלבד עברית בקרב היישוב היהודי – כנגד המאמץ של בן יהודה ורעיו להנחיל את השפה העברית, היו גורמים שניסו להנחיל דווקא שפות אחרות, אף הקדישו לכך תקציבים רבים. ביטוי לקושי זה בטקסט: "בכר נשלח לירושלים על ידי חברת כ"ח לא כדי להחיות את הדיבור העברי בארץ, אלא כדי להפיץ בה את השפה הצרפתית".

- היעדר ספרות מקצועית, לימודית ופובליציסטית בשפה העברית – בשל העובדה שהשפה העברית עד לתקופתו של אליעזר בן יהודה הייתה שפת קודש שלא הייתה כלל בשימוש בחיי היום יום, לא היו ספרי לימוד, מילונים, עיתונים וכו' ואף היה קושי להשיג תקציב בשבילם – שהם תשתית בסיסית נדרשת לשם הטמעת שפה. ביטוי לקושי זה בטקסט: "בכר אף סייע לילין לפרסם ספר לימוד חדש להוראת העברית. לבן יהודה סייע בכר... להשיג תקציב לעיתוניו ולמילון שלו".
- ב. אחדות בין בני לאום ותחושת רגש של הזדהות וסולידריות האחד כלפי השני הם תנאי מחייב בשביל שבני העם יתעוררו להילחם על חירותם. בשביל שהם רגשות אלו יתעוררו, ישנה חשיבות רבה לפתח תודעה לאומית בקרב כל בני הלאום, כך שמה שיעמוד לנגד עיניהם אותם יהיה לא רק חייהם הפרטיים והצלחתם כפרטים, אלא גם הצלחתו של הקולקטיב.
- בכדי ללכד עם ולפתח בו תודעה לאומית, נדרש להשקיע מאמצים במספר דרכים מלבד שפה. נציג שתיים מתוכן:
- תודעה היסטורית משותפת – בכדי שבני העם ירגישו שהם שייכים לאותה אומה, הם צריכים לחלוק היסטוריה משותפת של העם, שכולם מרגישים שיש לה משמעות עבורם. בין היתר, במסגרת היסטוריה זו ייזכרו נקודות השיא של האומה ויתעורר הרצון לחזור לימים טובים אלו.
- תרבות ופולקלור – בכדי שבני העם יחוו תודעה לאומית יש לטפח סממני תרבות משותפים: שירים, סיפורי עם, ספרות וכו' אשר מהווים נכסים תרבותיים משותפים עבור כל בני העם.

שאלה 12 – צמיחת התנועות הלאומיות

- א. בתחילת המאה ה-19 ישנן התפתחויות טכנולוגיות שונות שבעיקרן התפתחות מנוע הקיטור. בעקבות כך, נסללות מסילות רכבת ברחבי אירופה ובנוסף מתפתחות מכונות דפוס ומוקמים עמודי טלגרף. כל אלו מסייעים להעביר מסרים של שחרור ומאבק ממקום למקום ובזמן קצר, כאשר הדבר אף מתאפשר הודות להנחלת החינוך להמונים וידיעת קרוא וכתוב. שנית, בעקבות ההתפתחויות הטכנולוגיות, ישנו מעבר של אוכלוסיית הכפרים אל העיר, שנקרא "תהליך העיור". בעבר, האיכר עבד על חלקת אדמה, שילם מס לאציל, חזר לביתו ואל התא המשפחתי המלוכד. בעקבות שימוש במנוע, כבר לא היה

צורך בכפר בידיים עובדות ואנשים עברו אל העיר כדי למצוא עבודה במפעלים. השכר במפעלים היה נמוך מאוד, תנאי העבודה קשים, אין יחסי עובד מעביד, כל המשפחה נאצלה לצאת לעבודה ואנשים הרגישו תחושת בדידות, ניכור ואי-שייכות. כדי לפצות על כך הם חיפשו מוקד שייכות ואת זה סיפקה הלאומיות באמצעים משותפים כגון מוצא, שפה, תרבות והיסטוריה.

ב. החילון: עד לחדירת רעיונות תנועת ההשכלה, לדת היה מקום מרכזי בחייהם של האוכלוסייה. אבל, כאשר הופיעו רעיונות ההשכלה, הם הטילו ספק בדת וברעיונותיה וכך האוכלוסייה באירופה בכלל, ובקרב היהודים בפרט, החלה לאט לאט להתנתק מהשפעת הדת והממסד הדתי. וכך, נוצר לאוכלוסייה צורך של שייכות, חלל ריק, ואת החלל הזה מילאה הלאומיות באמצעות דגש של מוצא משותף, שפה, תרבות והיסטוריה. בהקשר ליהודים, באמצע המאה ה-19 קמה תנועת ההשכלה היהודית ובראשה אדם בשם משה מנדלסון. מנדלסון תבע את המשפט "היה יהודי בביתך ואדם בצאתך". כלומר, היהודי יכול לקיים בביתו את מצוות היהדות אך עליו להשתלב בחברה המקומית ולהשאיר מאחור את הסממנים היהודיים (הלבוש, השפה ועוד). יהודים רבים אימצו את דבריו, ניסו להשתלב בחברה תוך הסרת הסממנים הדתיים ולהיטמע בקרב האוכלוסייה הכללית, אך החברה המקומית דחתה אותם. כאשר הם הבינו שהם צריכים פתרון אחר למצבם, אולי פתרון של מדינה, ועל מנת לממש זאת עליהם להקים תנועה לאומית. בנוסף, בעקבות חדירת רעיונות תנועת ההשכלה, יהודים רבים החלו לזנוח את התפיסה הדתית ולפיה אסור לעלות לארץ ישראל עד ביאת המשיח. הם הבינו שתפיסה זו מוטעת וכדי להקדים את הגאולה עליהם לעלות לארץ ישראל. על מנת להשיג זאת יש להקים תנועה לאומית.

גורם ייחודי שהשפיע על צמיחת התנועה הציונית: האמנציפציה וכישלונה -אמנציפציה משמעותה שוויון זכויות. היהודים ברחבי אירופה הופלו לרעה בכל הקשור לחיים החברתיים והכלכליים. במדינות רבות ועל פי חוק, היה אסור ליהודים ללמוד באוניברסיטאות, לגור במרכזי הערים, לעסוק במקצועות חופשיים (רופא, רואה חשבון, עיתונאי ועוד) ובמקצועות ציבוריים (פקידים ציבוריים, קציני צבא ועוד). המדינה הראשונה שהעניקה ליהודים אמנציפציה היא צרפת. ב-1789 מתפרסמת בצרפת "הצהרת זכויות האדם והאזרח" והרעיון המרכזי בה הוא שכל בני האדם שווים. כפועל יוצא מכך, שנתיים מאוחר יותר מקבלים היהודים שוויון זכויות, הם מתחילים להשתלב בחברה וביטוי לכך ניתן לראות במשפחת רוטשילד. אולם, למרות שעל פי חוק היהודים שווים, בפועל החברה דוחה אותם, שונאת ומקנאת בהם על הצלחתם. כאשר היהודים מבינים

שהאמנציפציה כפתרון למצבם, נכשלה, הם מבינים שעליהם למצוא פתרון אחר, אולי מדינה, וכדי לממש פתרון זה עליהם להקים תנועה לאומית משלהם.

שאלה 13 – תכנית בזל והצהרת בלפור

א. גורם אחד לפרסום תכנית באזל: רצונו של הרצל לאחד את היהודים תחת קורת גג ארגונית אחת, בכדי לקדם את הרעיון הציוני אל מול המעצמות. הרצל רצה שכל העולם יידע שהיהודים הם עם, שהם דורשים מדינה כמו שיש לכל עם באופן טבעי ושהעולם צריך לסייע בכך. הרצל רצה שלעם היהודי תהיה תכנית סדורה, עם לגיטימציה והסכמה מצד היהודים כולם, אותה יוכלו לקדם אל מול מדינות העולם ובראשן המעצמות. שני גורמים לפרסום הצהרת בלפור:

- ניסיון של בריטניה לחמוק מהסכמי "סייקס פיקו" - ב-1916 חותמים נציגי בריטניה וצרפת (סייקס ופיקו) על הסכם המחלק ביניהם את המזרח התיכון לאזורי שליטה וגם א"י מתחלקת ביניהם: צפון הארץ בחסות צרפתית, מרכז הארץ בחסות בין-לאומית של רוסיה, צרפת ובריטניה ודרום הארץ בחסות בריטית. בריטניה לא רצתה לעמוד בהסכם כיוון שרצתה לשלוט באופן יחיד על א"י, מה עוד שהיא הייתה זו שכבשה את הארץ ולכן הצהרה פרו ציונית הייתה בעצם מעין ניסיון לחמוק ממילוי הסכם זה באמצעות הבטחה ליהודים על הקמת בית לאומי בארץ ישראל.
- ניסיון להשפיע על ארה"ב להיכנס למלחמה - בריטניה הייתה מעוניינת להכניס את ארה"ב למלחמה, כיוון שעד אז הייתה ניטרלית. ההנחה הייתה שהצהרה אוהדת ליהודים, תגרום ליהודי ארה"ב לרצות בכניסת ארה"ב למלחמה וכך להשפיע על הממשל, דבר שבסופו של דבר יסייע ליהודים. בסופו של דבר, נכנסה ארה"ב למלחמה כבר באפריל 1917, אך עדיין שיקול זה היה רלוונטי בשנים שלפני פרסום ההצהרה וקידמו את התגבשותה ופרסומה.

ב. לדעתי הצהרת בלפור הייתה משמעותית יותר לקידום מטרות התנועה הציונית. זאת, בשל מספר נימוקים:

1) בעוד שתכנית בזל הייתה תכנית של היהודים בלבד, הרי שהצהרת בלפור הייתה אישור תקדימי של מעצמה עולמית להתיישבות יהודית בארץ ישראל. בכך, היא הייתה פורצת דרך בקנה מידה עולמי.

2) בעוד שתכנית בזל פורסמה בשלב בו הרעיון של הקמת בית לאומי בארץ ישראל היה בבחינת חלום רחוק, הרי שהצהרת בלפור פורסמה לאחר שתי עליות, ובשלהי של מלחמה עולמית ששינתה סדרי עולם במזרח התיכון, ובעיתוי זה היה לה השפעה ממשית וישירה.

3) בעוד שתכנית בזל נוסחה על ידי הקונגרס הציוני שהיה גוף בראשית דרכו, שטרם זכה להכרה רחבה, הרי שהצהרת בלפור פותחת במילים "ממשלת הוד מעלתו", כלומר היא מסמך רשמי של גורם מוכר ובעל שיעור קומה.

פרק ג'

14. מקור – מלחמת העצמאות.

א. אחד המאפיינים של מלחמת העצמאות היה היעדר הבחנה בין החזית ובין העורף, כלומר בכל הארץ התרחשה לחימה בין היהודים הלוחמים ובהמשך מול צבאות ערב. כלומר, יהודים לחמו מול שכניהם הערבים, כל הארץ הייתה אזור לחימה, לא התקיימה שיגרה, ובשום מקום לא שרר בטחון, כדוגמת הערים המעורבות חיפה, תל אביב יפו, עכו, רמלה ועוד. ניתן לראות בתצלום כי נערה נזהרת מפני האויב כפי שמומלץ בשלט התלוי ברחובות יפו-תל אביב, בצהרי היום. הדבר מעיד על כך שהמלחמה מתנהלת גם בפנים הארץ, אפילו בעיירת החוף יפו- תל אביב.

ב. תכנית ד' מטרתה להשתלט על כל השטח של המדינה היהודית, כפי שנקבע ע"פ החלטת האום. כחלק ממימוש תכנית זאת הוצאו אל הפועל מבצע נחשון, וההישגים באו לידי ביטוי בהשתלטות על ערים מעורבות כמו יפו וטבריה, ובמהלכה החלה בריחה המונית של ערביי ארץ ישראל אל ערים ערביות ואל מדינות ערביות. תכנית זו היו בה הישגים: הדרך לירושלים נפרצה, הכוחות קיבלו נשק, תחמושת וציוד, ההשתלטות על ערים מעורבות הביאה לתחושת בטחון גדולה ועזיבתם של ערבים את הארץ, הפחיתה את הכוחות הלוחמים בישוב היהודי.

15. השלטון הבריטי בארץ ישראל 1945-1947

א. ב-1945 בריטניה ממשיכה לשלוט בארץ ישראל על כחצי מיליון יהודים ועל יותר ממיליון ערבים. באוקטובר 1945 דוד בן גוריון שהיה מנהיג הישוב היהודי נותן הוראה לארבעת המחותרות (הלח"י, האצ"ל, ההגנה והפלמ"ח) להתאחד תחת קורת גג אחת - "תנועת המרי". לאחר ש – "תנועת המרי" מתפרקת עקב המחלוקת באשר לפעולה שנקראה "פיצוץ מלון המלך דוד", התגלעה מחלוקת בין המחותרות סביב השאלה האם להיאבק באופן אליס או לא? כלומר, נוצרו בישוב היהודי שתי גישות שונות - מאבק רצוף (התומך במאבק אליס שאיננו מוגבל במקום, בזמן און בפגיעה ברכוש וחיי אדם), או מאבק צמוד (הצמוד להחלטת הנהגת הישוב היהודי והיא להתמקד במאבק בתחומי ההעפלה וההתיישבות ולא במאבק האליס).

מאבק צמוד - אנשי ההגנה טענו שצריך להיאבק מאבק הצמוד להחלטת הנהגת הישוב היהודי בזירה הבינלאומית, להמשיך בהתיישבות והעפלה ולא לפגוע בשלטון הבריטי- להיאבק בבריטים בדרך שאינה אלימה. לעומתם אנשי האצ"ל והלח"י האמינו בגישה של מאבק רצוף, מאבק כולל אשר טוען כי במקביל להעפלה והתיישבות, גישת המאבק הצמוד, טענו שיש לפעול באופן אליס כנגד הבריטים, בכל מקום, בכל זמן, בכל אמצעי, גם במחיר של פגיעה ישירה בבריטים: בחיילים, באנשי מנהל, במתקנים צבאיים ובמוסדות. אולם חלק מהמטרות משותפות לשתי הגישות והן המאבק במדיניות "הספר הלבן" כדי לבטל את הגבלת העלייה היהודית והתיישבות בארץ ישראל, ויצירת התעניינות של העולם בנעשה בארץ ישראל, כדי לגרום למדינות העולם להתערב למען פתרון לעם היהודי, כאשר השוני ביניהן הוא שמטרתם של אנשי האצ"ל ושל אנשי הלח"י היא גם להיאבק מאבק אליס בבריטניה השולטת בארץ ישראל, כדי להביא לסילוקה מהארץ.

ב. העברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם:

בריטניה שלטה בא"י משנת 1917 ועד 1947. בחודש פברואר 1947 מפתיע שר החוץ הבריטי בוויין את העולם כאשר הוא מודיע על העברת שאלת א"י אל האו"ם - בריטניה מעבירה לאו"ם את ההחלטה על עתיד השטח שנקרא ארץ ישראל.

השיקולים של בריטניה להעביר את שאלת א"י לאו"ם :

- חשש מפגיעה ביחסים עם ארה"ב- לאחר שהסתיימה מלחה"ע השנייה, ארה"ב תומכת בבריטניה באופן כלכלי, אבל ארה"ב תמכה ברעיון של מדינה ליהודים ואילו בריטניה התנגדה. בריטניה חששה שהמחלוקת בנושא זה תוביל להפסקת התמיכה הכלכלית בה, ולכן העבירה את שאלת א"י לאו"ם.
- ערעור השליטה הבריטית בארץ- בשנתיים שחלפו מאז שהסתיימה המלחמה, הישוב היהודי פוגע קשות בבריטים ששלטו בארץ (ליל הגשרים, ליל הרכבות, פיצוץ מלון המלך דוד ועוד). הבריטים נאלצו להביא חיילים רבים אל הארץ ודעת הקהל בבריטניה תמכה בעזיבת א"י כיוון שהשליטה בה פוגעת בחייליהם.
- פגיעה בתדמית של בריטניה בעולם- במהלך שנות ה-40, השלטון הבריטי שולח אלפי מעפילים יהודים אל מחנות מעצר בישראל (ברפיח ובעתלית) ובקפריסין. המראות הקשים של יהודים, חלקם ניצולי שואה, כעצורים במחנות אלו, פגעו בתדמית של בריטניה בעולם ולכן היא החליטה להעביר את שאלת א"י לאו"ם.
- אכזבה וייאוש- בריטניה ניסתה למצוא פתרון לשאלת ארץ ישראל, התוכניות שהיא המליצה עליהם כגון: "תכנית מוריסון- גריידי", "תכנית בוויין", נדחו ע"י היהודים והערבים, הייאוש מכך גרם לבריטניה לפנות אל האו"ם.

16. החלטת האו"ם ותוצאותיה

בכ"ט בנובמבר 1947 נהוחל באום על סיום המנדט הבריטי ועל חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות : מדינה יהודית ומדינה ערבית.

א. השיקולים שהביאו את דוד בן גוריון להכריז על הקמת המדינה ביום ה' באייר תש"ח, ה' 14 במאי 1948 הם :

- בן גוריון חשב כי מדינת ישראל שתקום תוכל להתמודד עם הסכנה הצפויה - בן גוריון טוען שבאמצעות הטלת מסי על אזרחי המדינה נוכל לרכוש בכסף זה נשק, נוכל להכריז על גיוס חובה כך שהכוח הלוחם יגדל, צפויים להגיע מתנדבים ומגויסים מחו"ל לארץ, עסקת הנשק מצ'כוסלובקיה תסייע רבות לכוח הלוחם, כל אלו יאפשרו התמודדות עם פלישת צבאות ערב.

- הצעת האו"ם וארה"ב לרעת מדינת ישראל- בן גוריון טוען שאם נקבל את ההצעה להפסיק את הלחימה ושלא נרכוש נשק, מדינות ערב כן יוכלו לרכוש נשק ואז כשהלחימה תתחדש אז מדינת ישראל תהיה במצב נחות מבחינת אמצעי הלחימה ולכן יש להכריז ולדחות את הצעת האו"ם וארה"ב.

- חשש מוואקום שלטוני- בן גוריון חשש שאם בריטניה תעזוב ב-15 במאי, שטח א"י יישאר ללא בעלות וכדי להימנע ממצב שכזה אנחנו צריכים במהרה להכריז על מדינה (בנקודת זמן זאת, ההגנה הערבית ברחה מהארץ ולא היה מי שיפעל בשם).

ב. החלטת האו"ם בנוגע להקמת מדינה ערבית לא מומשה משתי סיבות :

ראשית, הערבים דחו את ההצעה והגיבו במלחמה, מלחמת העצמאות, אשר פרצה למחרת ההצבעה באו"ם.

שנית, במלחמה זו, הצליחה מדינת ישראל לשרוד, לקום על יותר מאשר השטחים שהובטחו לה בתכנית החלוקה. העובדה שההנהגה הערבית ברחה, 700,000 ערבים הפכו לפליטים והערבים הפכו למיעוט בארץ, כל אלו הביאו לכך שלבסוף בשטח ארץ ישראל קמה רק מדינה אחת והיא מדינת ישראל.

פרק ד'

שאלה 17 – מקור – עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20

א. בקטע באים לידי ביטוי שני גורמים עיקריים לעלייה מאירופה בשנות ה-50 :

- פליטי השואה שחיו במחנות עקורים חיפשו מקלט בישראל. היהודים שהגיעו מאירופה היו ניצולי שואה שחיו במחנות העקורים (שארית הפליטה) ורצו למצוא מקום לנטוש את היבשת שרצחה את בני משפחתם והרצון לממש את צוואתם ולעלות למדינת היהודים היא א"י. ציטוט מהקטע: "יהודים נודדים שבשאת נפש השאירו אחריהם קללת פרדה לאדמת גרמניה הארורה, היא ובניה המרצחים".

- המדינה החדשה שקמה, עוררה בקרבם רגשי גאווה, הזדהות וכיסופים לארץ ישראל שהיא הבית ההיסטורי של העם היהודי. ציטוט מהקטע: "הקיץ הקץ על הנודדים בארצות נוכריות. הביתה, הביתה".

- השפעת האנטישמיות והיחס העוין של האוכלוסייה במדינות מזרח אירופה וגרמניה כלפי היהודים בגבולותיהם. ציטוט מהקטע: "כולם אחוזי רגשי גיל אחד: חופשיים מאויבים, חופשיים מגירוש, חופשיים ממחנות מוות".

שני גורמים ייחודיים לעלייה מארצות האסלאם בתקופה זו:

- התבוסה של מדינות ערב במלחמת העצמאות בשנת 1948, והקמתה של מדינת ישראל ללא הקמת מדינה ערבית בארץ ישראל, הביאו לעוינות של החברה בארצות האסלאם, הן במעגל הראשון (שלחם בפועל נגד ישראל) והן במעגל השני (שהזדהו עם אחיהם הערבים/ מוסלמים) כנגד היהודים שהתגוררו בקרבם. יחס זה בא לידי ביטוי במעשי אלימות ופרעות ביהודים, ויהודים רבים רצו לברוח בשל כך לארץ ישראל.
- עליית התנועות הלאומיות בחלק ממדינות ערב (דוגמת אלג'יריה) הביאה להתחזקות הרכיב הלאומני במדינות אלו והזדהות של המשותף המוסלמי-ערבי של החברה, וכפועל יוצא נדחו היהודים חברתית ומעשית מהחברה המקומית. משכך, חיפשו מקום אחר לגור בו ומצאו במדינת ישראל את הכתובת לכך.

ב. העולים בשנות החמישים והשישים סבלו מקשיים רבים. ביניהם:

- **קושי כלכלי** – המדינה הצעירה שהוקמה הייתה נתונה במשבר כלכלי עמוק עקב מלחמת העצמאות שעלתה כסף רב. המדינה התקשתה לקלוט כמות עצומה של עולים. בנוסף, המחסור במוצרים חיוניים היה עצום הערבים אף הכריזו חרם על אלו שינהלו קשרי כלכלה עם המדינה היהודית. בתחום התעסוקה רוב העולים הגיעו ללא רכוש ונאלצו להשאיר את רכושם במדינות ערב. חלק מהעולים לא היו כשירים לעבודה כמו זקנים וחולים. למדינה לא היו אמצעים לעזור לעולים. המדינה הייתה צעירה וענייה המדינה הנהיגה משטר צנע. בנוסף, לא היו קיימים מקורות דיור שיוכלו לקלוט את הכמויות האדירות של העולים שהגיעו. את הבעיות בתחום הכלכלי (שכלל גם את תחום התעסוקה והדיור) ניסתה המדינה לפתור בכמה דרכים: שיכון העולים בבתים שננטשו ע"י הערבים במלחמת העצמאות, שימוש בבסיסים צבאיים של הבריטים שעזבו את א"י, הקמת המעברות שמטרתם להוות שלב זמני עד למגורי קבע. ולאחר מכן עיירות הפיתוח ששם שוכנו חלק גדול מהעולים כדי למצוא להם את מקורות פרנסה בתעסוקה בקיבוצים הקרובים לעיירות אלו. בנוסף, המדינה יצרה מקומות תעסוקה באמצעות עבודות יזומות שמומנו בתקציב ממשלתי (עבודה ביער וסלילת כבישים).

- **קושי חברתי** – העולים שהגיעו נתקלו ביחס עוין ומתנשא מצד הקבוצה הקולטת. ניצולי השואה, שהגיעו לארץ-ישראל מאירופה לאחר השואה, זכו ליחס מתנשא ומלגלג על כך שלא מרדו בנאצים בזמן השואה. העולים מארצות האסלאם הביאו איתם תרבות שונה מזו של האליטה האשכנזית בארץ, ועל כן זכו אף הם ליחס של לגלוג וזלזול.

המדינה ניסתה לפתור את בעיית ריבוי העדות ביצירת "כור היתוך" כלומר למזג את העדות ולייצור ישראלי חדש. בכך קיוותה המדינה יאחד "הצבר" הישראלי החדש את כל העדות וימנע פיצול ופילוג, תפיסה שנכשלה.

שאלה 18 – מלחמת ששת הימים

א. מלחמת ששת הימים החלה ב- 5 ביוני 1967. המלחמה ארכה שישה ימים ובסיומה הגדילה מדינת ישראל את שטחה, כבשה את ירושלים העתיקה, יהודה ושומרון מידי ירדן, את סיני ורצועת עזה מידי מצרים, ואת רמת הגולן מידי סוריה. ישראל הביסה את צבאות מדינות ערב באחד מהניצחונות הגדולים ביותר בעידן המודרני והשתלטה על שטח הגדול ממדינת ישראל פי שלושה. גורמים למלחמה:

- חולשתה של ישראל ושל ההנהגה הישראלית בעיני הערבים: חילופי השלטון בישראל עם פרישתו של דוד בן גוריון, החלפתו ע"י לוי אשכול, שנתפס כאדם הססן, והמיתון הכלכלי הקשה שפקד את מדינת ישראל באמצע שנות ה-60, הובילו את מנהיגי מדינות ערב למסקנה כי ישראל נחלשה וזה הזמן הנוח ביותר לתקוף אותה.

- מתיחות עם סוריה – בסוריה עלה משטר חדש וקיצוני של "מפלגת הבעת'". משטר זה שאף למלחמה עם ישראל וקיבל גיבוי מלא מברה"מ. בנוסף, ישראל וסוריה התנגשו על רקע זכויות השליטה על מקורות המים. סוריה החלה בפעולות שמטרתן הטיית מי הבניאס והחצבני לנחל הירדן ובקיץ 1966 תקפו מטוסי צה"ל את האתר שבו התבצעו פעולות ההטיה. סוריה הפסיקה את פעולותיה אך הפוטנציאל להתלקחות נותר בעינו. המתיחות בגבול הצפון - ב-7 באפריל 1967, בעקבות ירי סורי על טרקטורים ישראליים, תקף חיל האוויר הישראלי מטרות בסוריה. בתגובה לכך, הפגינו הסורים בהפגזות כבדות על יישובי הצפון. עוד באותו יום הפילו מטוסי חיל האוויר בקרב אווירי 6 מטוסי מיג סוריים שחלקם נפלו על דמשק. ברה"מ האשימה את ישראל שבכוונתה לתקוף את מצרים, בת בריתה.

- תגבור הכוחות המצריים בסיני: ב-14 במאי 1967 החל הצבא המצרי לנוע בחצי האי סיני בעקבות ידיעות שקריות שמסרה ברה"מ למצרים לגבי ריכוז כוחות ישראלים

גדולים על גבול סוריה. מצרים שהייתה בברית עם סוריה, הודיעה שהיא תגן עליה. נאצר, מנהיג מצרים, זיהה הזדמנות להציג את עצמו כמנהיג העולם הערבי, ולכן הורה לצבאו להיכנס לחצי האי סיני.

- דרישה לפינוי כוחות האו"ם מסיני – ב-16 במאי 1967 דרש נאצר ממזכיר האו"ם לפנות מחצי האי סיני את כוח האו"ם שהיה מוצב שם וחצץ בין ישראל לבין מצרים. דרישה זו נבעה משאיפתו לחזק את יוקרתו ומרצונו להוכיח לעולם הערבי כי כוונותיו רציניות, ישראל פירשה צעד זה כאות אזהרה לפרוץ מלחמה בקרוב.
- סגירת מיצרי טיראן – ב-22 במאי 1967, עם פינוי כוחות האו"ם מסיני, הודיע נאצר על סגירת מיצרי טיראן בפני אוניות ישראליות. בצעד זה נאצר ביקש לחזק את מעמדו ולהשיג שיתוף פעולה כלל ערבי. ישראל ראתה צעד זה כהתגרות, כניסיון להטיל סגר ימי על ישראל וכעילה מוצדקת לפתיחה במלחמה.
- ברית בין מצרים לירדן – ב-30 במאי 1967 כרת נאצר ברית עם ירדן והחל להעביר לשטחה כוחות צבא מצריים. שוב, צעד זה התפרש כצעד לקראת מלחמה וכדבר מסוכן ביותר למדינת ישראל והגביר את התחושה ש"טבעת הסגר" מתהדקת על ישראל.

ב. תוצאות המלחמה: צה"ל הצליח לבלום את כלל הצבאות התוקפים. כתוצאה מהמלחמה עברו לשליטת ישראל שטחים נרחבים שהתגוררו בהן כמיליון ערבים. חלק מהתושבים באזורים אלה נמלטו בחזרה אל תוך שטחי המדינות הערביות ובכך הפכו לפליטים בפעם השנייה (לאחר שהפעם הראשונה הייתה במלחמת העצמאות). מדינת ישראל כבשה את ירושלים, שטחי יהודה ושומרון רמת הגולן, רצועת עזה וחצי האי סיני.

השפעות המלחמה:

על החברה בישראל – בצל האובדן והשכול של מאות חללים וסבלם של אלפי פצועים, שררה בישראל אווירה חגיגית של ניצחון, שבעיקר נבעה מחזרה אל המקומות הקדושים: מערת המכפלה בחברון, קבר רחל בבית לחם, הכותל המערבי בירושלים. את אווירת הייאוש והחרדה ששררה בישראל ערב מלחמת ששת הימים החליפה אווירה של אופוריה והתעלות. רבים חשבו שהערבים למדו לקח - הם לא יעזו שוב לתקוף את ישראל, ויהיו מוכנים לעשות שלום בכל מחיר. כמו כן, גל של אלבומי תמונות ניצחון שטף את ישראל ותרם לאווירה זו. לצד זאת, החל להיווצר ויכוח לגבי גורל השטחים הכבושים. ויכוח זה מלווה את החברה הישראלית עד היום. אנשי ימין טענו כי השטחים הם שטחים משוחררים. לטענתם, שטחים אלה הם חלק בלתי נפרד מישראל

ולכן זכותנו להתיישב בהם בכל מקום. אנשי שמאל טענו כי אין להחזיק בשטחים אלה כי הם שטחים כבושים והאוכלוסייה בהם היא אוכלוסייה כבושה, ולכן יש לגשת מיד למשא ומתן להחזרת שטחים אלה תמורת שלום עם ארצות ערב. וויכוח זה קיים עד היום, הוא עולה חדשות לבקרים בשיח הציבורי בישראל ומהווה אחד הגורמים לשסע בחברה הישראלית.

על המעמד הבינלאומי של מדינת ישראל – מדינת ישראל התגלתה כבעלת חוסן צבאי וחברתי, לאחר ניצחון מזהיר בבחינת "מעטים שניצחו רבים". מחד, עוצמה זו השפיעה על התחזקות המעמד הבינלאומי של מדינת ישראל – בעיקר בהתהדקות היחסים עם ארה"ב במה שהתפתח לאחר מכן לברית אסטרטגית ארוכת שנים. עם זאת, המלחמה אף הביאה לפגיעה, בהיבטים מסוימים של המעמד הבינלאומי של מדינת ישראל: התקררות היחסים עם צרפת – והטלת "אמברגו נשק מצידה", ניתוק היחסים עם הגוש הקומוניסטי, ניתוק יחסים עם חלק ממדינות העולם השלישי – כל זאת, על רקע אהדתם וקרבתם של גורמים אלו למדינות ערב שהפסידו במלחמה והשתלטות מדינת ישראל על שטחים שהיו בבעלותן.

שאלה 19 – מלחמת יום הכיפורים

א. הנסיבות לפרוץ מלחמת יום הכיפורים: מלחמת ששת הימים הסתיימה בניצחון מזהיר של מדינת ישראל, תבוסת מדינות ערב וכיבוש של שטחים רבים על ידי מדינת ישראל. במהלך שש השנים שחלפו מאז מלחמת ששת הימים הייתה בחברה הישראלית, בקרב קציני הצבא והפוליטיקאים תחושה של אופוריה, תחושת עליונות וזלזול כלפי הצד הערבי. כמו כן באותן השנים לא נעשה כלל משא ומתן בין ישראל למדינות ערב וזאת מתוך תחושה שאין למדינות ערב יכולת להילחם מולנו ובעיקר מתוך זלזול בכוחם וביטחון בכוחנו. בחודש אפריל 1973 הגיעו ידיעות על כך שמצרים וסוריה מתכננות לפעול במלחמה. צה"ל גייס את כלל כוחות המילואים ולבסוף לא פרצה מלחמה. בנקודה זו התחזק מעמדו של ראש אמ"ן בצה"ל, האלוף אלי זעירא, אשר טען כי הסבירות למלחמה נמוכה, הערכה שזכתה לכינוי – "הקונספציה" (הערכה לפיה הסבירות למלחמה נמוכה, אין למדינות ערב יכולת ורצון לפתוח במלחמה מולנו עקב חולשתן, ומלחמה אם תהיה תפרוץ ככל הנראה רק ב-1975, לאחר שמדינות ערב יתחמשו במטוסים).

ב-25/9/1973, טס מלך ירדן, המלך חוסיין, בחשאי לבסיס צה"ל בגלילות לפגישה עם ראש הממשלה גולדה מאיר. המלך חוסיין הזהיר אותה שכוונתם של מצרים וסוריה לפתוח במלחמה. גולדה העבירה ידיעה זו לשר הביטחון משה דיין ולראש אמ"ן האלוף אלי זעירא,

ושניהם טענו שלא צפויה מלחמה. דיווח של סוכן מצרי בכיר, שזכה לכינוי "בבל", כי צפויה לפרוץ לחמה – נפל על אזניים ערלות וזכה ליחס מזלזל.

ביום שישי, יום לפני פרוץ המלחמה הועבר מידע לאמ"ן ולפיו משפחות היועצים הסובייטים פונו מסוריה ומצרים ב- "רכבת אווירית" ובבהלה, מידע שיש בו ערך חשוב להערכת מצב מחודשת לגבי הסבירות למלחמה, אך מידע זה לא הועבר הלאה. כמו כן, גם ביום זה מעביר אמ"ן תלקיט מודיעין שלפיו הסבירות למלחמה הינה נמוכה. כתוצאה מן המתרחשות הנ"ל, החליט הרמטכ"ל לבטל חופשות ולהכריז על מצב כוננות ג', כלומר גיוס כל המנגנון הנדרש לגיוס מילואים כללי. אך גיוס המילואים דרש את אישור הממשלה. עם זאת, הממשלה אישרה לגייס רק כוח מילואים מצומצם. ביום שבת בצהריים, בעיצומו של צום יום הכיפורים בישראל וחודש הרמד'אן במדינות ערב, פרצה המלחמה.

הגורמים לפרוץ מלחמת יום הכיפורים:

- הרצון להחזיר את הכבוד: סוריה בראשות הנשיא חאפז אל אסד ומצרים בראשות הנשיא אנואר סאדאת שאפו להחזיר את הכבוד הערבי ולנקום על מלחמת ששת הימים שכן שש שנים קודם הם הובסו במהירות הבזק ע"י צה"ל.
- הרצון להחזיר את השטחים שנכבשו על ידי ישראל במלחמת ששת הימים: מצרים שאפה להחזיר את סיני וסוריה את רמת הגולן.
- הרצון לכפות משא ומתן על ישראל: מאז מלחמת ששת הימים דחתה ישראל כל ניסיון למשא ומתן עם מדינות ערב. דיין אף אמר: "'מוטב שארם א-שייח בלי שלום מאשר שלום בלי שארם א-שייח". בפברואר 1973 הציע סאדאת במסר חשאי דרך האמריקאים הסדר שלום עם ישראל, ולפיו ישראל תיסוג מכל חצי האי סיני בפרק זמן של 10-15 שנים ושישראל תחזיק נקודות מפתח בחצי האי. ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון דיין סירבו להצעה זו וסאדאת הבין שישראל לא תגיע למשא ומתן והחליט לפתוח במלחמה. מדינות ערב רצו לפתוח במלחמה על מנת לפגוע בישראל וכך ישראל תבין שהיא איננה יכולה להתעלם מהם (דבר שאכן קרה כשנחתם הסכם שלום עם מצרים מספר שנים לאחר מכן).

ב. תוצאות המלחמה:

- 2650 הרוגים ישראלים (לסורים 4,000 ולמצרים 11,000)
- מעל 7000 פצועים ישראלים
- 310 שבויים ישראלים
- עשרות נעדרים ישראלים
- ישראל חתמה על הסכם הפרדת כוחות עם מצרים בינואר 74 ועם סוריה במאי 74, עד אז כוחות המילואים עדין נשארו בחזיתות השונות והמשק הישראלי היה משותק.

השפעה על החברה בישראל: במקום אווירה של שמחה וניצחון כפי שהיה לאחר מלחמת ששת הימים, המורל בישראל היה ירוד, תחושה של אבל לאומי, הלוויות רבות נערכו. כמו כן, גולדה נתנה הוראה להקים וועדת חקירה ממלכתית בשם "וועדת אגרנט" על מנת לבדוק את כשלי המלחמה. הוועדה שמעה פוליטיקאים ואנשי צבא וכשפרסמה את מסקנותיה היא הטילה את האשמה על הדרג הצבאי והמליצה שלא ימשיכו בתפקידם (האשמה הייתה כלפי הרמטכ"ל דדו, ראש אמ"ן אלי זעירא, ואלוף פיקוד דרום שמואל גורודיש). הוועדה לא ראתה בדרג המדיני כאחראים למחדל (את גולדה ואת דיין). הציבור בישראל לא הסכים למסקנות אלו, החלו בארץ להופיע הפגנות ומחאות ציבוריות שדרשו שדיין וגולדה יתפטרו, דבר שאכן קרה. (אחד ממובילי המחאה היה סרן מוטי אשכנזי ממוצב בודפשט). כמו כן, נוצר משבר אמון של העם בישראל בהנהגה הצבאית והמדינית, וכן קריאות מוגברות לניהול משא ומתן על השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים כדי להביא לשלום, גם במחיר ויתור על שטחים – דבר שהביא למחלוקת עזה בציבור הישראלי.

השפעה על המעמד הבינלאומי של מדינת ישראל: בסופו של דבר, המלחמה נחשבה לניצחון צבאי. העובדה שמדינת ישראל, עם הגב לקיר ועל אף שהופתעה, הצליחה לנצח ולהדוף את צבאות ערב מבלי שאיבדה שטחים, חיזקה את מעמדה. עם זאת, העובדה שישראל נתפסה עם ה"מכנסיים למטה" והגיע לא מוכנה למלחמה, בנוסף לקרע החברתי וסדיקת הקונצנזוס, הביאו לשחיקה במעמדה הבין לאומי של ישראל.

בנוסף, במהלך המלחמה העבירה ארה"ב לישראל 22,000 טון של נשק רב כגון מטוסים, חלקי חילוף ותחמושת שסייעו להכריע את המלחמה (יש האומרים כי בשל המצב הקשה בארבעת הימים הראשונים, איימה גולדה מאיר שאם לא יגיע סיוע אמריקאי, ישראל תעשה שימוש בנשק

גרעיני. ידיעה זו לא אושרה מעולם אך יש האומרים כי זה הלחיץ את האמריקאים, שהחלו בסיוע לישראל). כשמסתיימת המלחמה התחזקו הקשר והברית בין שתי המדינות מה שהביא להתחזקות מעמדה של ישראל כבעלת ברית של המעצמה החזקה אף גם להגברת התלות של ישראל בארה"ב, תלות שנמשכת עד היום מבחינה צבאית, כלכלית ודיפלומטית.

כמו כן, בשנת 1977 הגיע נשיא מצרים סאדאת לביקור בכנסת, ובשנת 1979 נחתם הסכם שלום עם מצרים ועד שנת 1982 הועבר כל חצי האי סיני לידי מצרים, ורצועת עזה נשארה בידי ישראל (הניסיון לכפות משא ומתן מדיני הוכיח את עצמו, מצידה של מצרים). הסכם שלום זה, שנבע מתוצאות מלחמת יום כיפור, הוא ביטוי לשיפור של מעמדה של ישראל בעיני חלק ממדינות ערב, אשר קיבלו את דבר קיומה של המדינה כעובדה מוגמרת.

שאלה 20 – תפיסות בעיצוב החברה בישראל

א. תפיסת "כור ההיתוך" הייתה הבסיס למדיניות ממשלת ישראל בשנותיה הראשונות של המדינה, אז עלו עולים רבים ממקומות שונים. תפיסה זו שמה לה למטרה לעצב חברה חדשה לאומה הישראלית שקמה בארץ, חברה שתרבונה מבוססת על מורשת היישוב הוותיק: ציונות, חלוציות, אהבת הארץ, שלילת הגולה וערכים השאובים מהתרבות המערבית המודרנית. במסגרת תפיסה זו נדרשו העולים לאמץ את ערכי החברה הקולטת. הגורמים שהביאו לאימוץ תפיסה זו במדינת ישראל:

- שאיפה לאחידות תרבותית: מכיוון שהגיעו עולים ממקומות שונים ולהם תרבות, שפה, לבוש ומנהגים השונים זה מזה, היה רצון ליצור זהות חדשה ואחידה בקרב הישראלים.
- העדפת תרבות היהודי החדש: ליהודי הגלותי היה דימוי שלילי, היה רצון להוציא את הגלות מהיהודים וליצור "יהודי חדש". היהודי הגלותי היה שונה בעיסוקיו ובלבושו והכוונה הייתה ליצור חברה יהודית חדשה ובריאה שתקום בארץ (גם ה-"שואה" הייתה לכתם הקשור בגלות ועל כן היה רצון ליצור יהודי חדש).
- הממסד וגורמי הכוח העיקריים במדינה נוהלו על ידי ילידי הארץ או עולים ותיקים בעלי תרבות מערבית, שהאידיאולוגיה שלהם העמידה במרכז את צרכי הלאום, את שלילת הגולה ואת אידיאל החלוציות.
- הייתה הנחה כי תפיסת "כור ההיתוך" עונה גם על צרכי העולים, שאם יסגלו את השפה, הערכים והמנהגים של החברה בארץ, הם יצליחו להשתלב בה ולהתקדם.
- הצרכים הדחופים של המדינה בתחום הביטחון וההתיישבות תבעו הסתגלות מהירה של העולים לנורמות של "היהודי החדש" והתנהגות בהתאם לאותן נורמות.

ב. התפיסה הרב תרבותית מוותרת על חלום יצירת חברה חדשה ואחידה. תפיסה זו מבינה כי חברת המהגרים בנויה מפסיפס של תרבויות ובהן קבוצות השומרות על זהותן, על המרכיבים האתניים שלהם, מנהגים, אמונות, שפה ומיתוסים, אך במקביל כלל הקבוצות הללו עדיין מאוחדות בנאמנותן למדינה. בתפיסה הרב תרבותית, החברה היא מגוונת ורבת פנים, וכל תרבות תורמת לחברה. בנוסף, אין תרבות מועדפת, יש יחס שווה לכל התרבויות ומתקיימת סובלנות וכבוד הדדי בין התרבויות השונות. לסיכום, תפיסה הזוגלת בפלורליזם חברתי-תרבותי - מכירה בצורך בחברה מגוונת, רבת פנים, פלורליסטית. יחס שווה לכל התרבויות, כל תרבות תורמת לחברה.

הגורמים שהביאו לאימוץ תפיסה זו במדינת ישראל:

- האכזבה ממדיניות "כור ההיתוך" — מהומות ואדי סאליב ומחאת "הפנתרים השחורים" הבליטו את תחושת הקיפוח של העולים יוצאי עדות המזרח. המודעות הציבורית למחיר ששילמו העולים בטשטוש הזהות התרבותית שלהם הביאה לשינוי התפיסה (בשנות ה-70 פעלו "הפנתרים השחורים", הייתה זו תנועת מחאה שטענה לקיפוח ואפליה של המזרחים ע"י הממסד. פעילותם העלתה למודעות ציבורית את תרבותם של יוצאי ארצות האסלאם).
- היחשפות למגמות בתרבות המערב (באירופה ובארצות הברית) שהעמידו את הפרט במרכז ומחו נגד ניסיונות הממסד לכפות אחידות תרבותית. תחושת החברה המגויסת הנלחמת על קיומה התחלפה בשאיפה לחיים טובים יותר, תחושת האינדיבידואליזם החליפה את תחושת הקולקטיביזם.
- שינויים בחברה הישראלית בעקבות מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים הובילו לירידה בהדגשת הצרכים הלאומיים. נוצרו יותר אפשרויות לעיסוק במגוון נושאים חברתיים ואישיים שאינם קשורים בביטחון המדינה. המחאה האנטי ממסדית התחזקה בעקבות מלחמת יום הכיפורים (מלחמת יום הכיפורים הייתה לסדק בחברה הישראלית, תפיסת כור היתוך זוהתה עם הממסד שנכשל ועל כן האמון של הציבור שהיה קיים בגישת כור היתוך התחלף לרצון של רב תרבותיות).
- גידול במגוון התרבותי: גלי עלייה מברית המועצות, ארצות המערב ואתיופיה יצרו מציאות תרבותית מגוונת וזו הכתיבה מדיניות קליטה סובלנית יותר, בגישה רב-תרבותית, שיש בה כדי לתת ביטוי הולם למגוון החברתי-תרבותי בישראל.

- עם הזמן הבינו מקבלי ההחלטות שממילא העולים ישתלבו בחברה במהלך 2-3 דורות, לכן אין צורך לכפות עליהם את "כור ההיתוך".

שאלה 21 - עיצוב זכרון השואה

א. בשנים הראשונות לקיומה של ישראל, השואה לא הייתה נושא מרכזי בדיון הציבורי. ישראל הייתה מדינה חדשה שנאבקה בקשיים ביטחוניים, כלכליים, עליות והמטרה הייתה ליצור חברה חדשה וחזקה כאשר נושא השואה היה בגדר כתם שחור וסימן לתבוסתנות והליכה "כצאן לטבח". החברה הישראלית אימצה את סיפורי הגבורה של המורדים בגטאות וכל סיפור אחר הקשור בשואה לא זוהה כסיפור גבורה ובטח שלא ככזה הראוי לעיסוק ואזכור. המפגש בין הניצולים לצברים בישראל הוליד ביקורת וספקות. הישראלים הטילו ספק באמינות עדויותיהם של הניצולים והניצולים חשו אשמה על כך שנשארו בחיים. הביקורת עליהם (למה לא מרדתם, למה לא עליתם לישראל בזמן, למה הלכתם כצאן לטבח) גרמה לניצולים להתכנס בעצמם ולשמור את שאירע בלבם ("השתיקה הגדולה"). היחס בא לידי ביטוי בוויכוח בנושא הסכם השילומים. ב-1952 נחתם הסכם בין ישראל לגרמניה ובו העבירה גרמניה מאות מיליוני דולרים בסחורות לממשלת ישראל ולניצולים בעבור הסבל הנוראי שעבר העם היהודי בשואה וכן על גזילת רכושם. הסכם זה עורר ויכוח חריף בין תומכיו (בן גוריון ומפלגת מפא"י) לבין מתנגדיו (מנחם בגין ומפלגת חירות). בעקבות הסכם זה נערכו בארץ הפגנות אלימות, אבנים נזרקו אל הכנסת בזמן הפגנות ואפילו היה חרם על מוצרים גרמניים. בן גוריון ייצג את הצד שלפיו יש לקבל את הסכם השילומים מפני שלטענתו אין מדובר בסליחה לגרמנים על שעשו בשואה, זה כסף שמגיע ליהודים שכן הגרמנים גזלו זאת מהיהודים בתקופת השואה וכסף זה יעזור בקליטת העלייה. לעומתו, טענו המתנגדים שההסכם מהווה סליחה לגרמנים על שעשו ושאסור ליישם את ההסכם שכן זה בניגוד לכבוד היהודי לקבל כסף מרוצחים ולעשות עימם משא ומתן.

ניצולי השואה סברו כי אין לקבל את השילומים בשום אופן משום שקבלת השילומים כמותה כסליחה לנאצים והרי אין סליחה על מעשיהם ולטענתם שום כסף שבעולם לא יחזיר את שאבד. עצם העובדה שממשלת ישראל תמכה וקיבלה את השילומים בסופו של דבר, מראה על חוסר ההבנה של הציבור בישראל את תחושותיהם של הניצולים.

נושא הסכם השילומים מעיד על יחס החברה, ככזה שבו החברה ממשיכה לשתוק באשר לשואה. כלומר, מתרחש וויכוח על השאלה אם לקבל את ההסכם או לא, אך עדיין לא מדברים על השואה, והנושא נשאר סגור ומבטא את האמירה והיא "השתיקה הגדולה".

ב. ב-1960 עלה "המוסד" על עקבותיו, אייכמן נחטף בחשאי והובא לישראל למשפט. משפט אייכמן היה משפט צדק וגם משפט ראווה. בן גוריון רצה לפתוח את נושא השואה בפני כל העולם שיכיר את שאירע שם ושבני הנוער בישראל ידעו על כך גם כן. במשפט הובאו 110 עדים ששפכו את סיפוריהם על הנעשה בשואה. על אייכמן נגזר גזר דין מוות, ערעורו נדחה, הוא הוצא להורג בתלייה, גופתו נשרפה ואפרו הושלך מחוץ למים הטריטוריאליים של ישראל.

מיד לאחר המשפט הפך נושא השואה לנושא מרכזי בסדר היום הישראלי, סיפורים, מחזות, שירים, סרטים נכתבו, מחקרים הופיעו וממשיכים לעסוק בזה עד היום. בעקבות הסיפורים, הבינו בארץ שאין לראות בקורבנות כאילו הלכו כצאן לטבח, באופן עיוור אל מותם. הראיות שבמשפט הוכיחו כי הנאצים עשו כל שביכולתם כדי להסתיר את אמיתות כוונותיהם ואת הצפוי ליהודים. ומעתה הגבורה לא הייתה נחלתם הבלעדית של המורדים בגטאות. אל מושג זה הוכנסו גם הקורבנות, אלו שניסו בגבורה לשרוד ושמרו על צלם אנוש, חלקם הצליח וחלקם לא.

בנוסף, לאחר המשפט נכנס נושא השואה אל תכנית הלימודים, דבר שלא היה קיים מקודם ומופיעים ספרי זכרונות, הצגות, ספרים ושירה הקשורים בשואה שהתרחשה, שוב, ביטוי לשואה שלא היה קיים קודם למשפט אייכמן.